

*М. В. Паладій,
к. е. н., доцент, Голова Державної служби інтелектуальної власності України*

ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті досліджено інфраструктуру системи державного управління сферою інтелектуальної власності. Запропоновано шляхи її удосконалення.

This article explores the infrastructure of system of public management in the sphere of intellectual property. And proposes the ways to improve it.

Ключові слова: інтелектуальна власність, державне управління, інфраструктура.

Мета статті: розглянути теоретичні підходи щодо удосконалення інфраструктури системи державного управління сферою інтелектуальної власності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Актуальність питань удосконалення структури державного управління сферою інтелектуальної власності (ІВ) зумовлена потребою створення в Україні новітніх технологій та збільшення частки конкурентоспроможної високотехнологічної продукції в умовах інтеграції нашої країни в міжнародні співтовариства.

На важливості наукового пошуку шляхів вирішення цих питань наголошують дослідники цієї проблематики: Н. Аль-Алі, Н. О. Артамонова, О. В. Ваганян, М. В. Вачевський, О. І. Волков, С. Г. Гордієнко, А. П. Гречан, Т. І. Гусаковська, І. І. Дахно, М. П. Денисенко, А. Г. Жарінова, В. О. Жаров, С. Є. Захаров, В. Г. Зінов, П. Лернер, А. І. Лукічева, Д. Морекрофт, В. В. Мокришев, С. П. Мосов, В. І. Мухін, Н. Р. Нижник, В. Д. Пархоменко, В. І. Полохало, О. Полторак, Ю. Суїні, П. М. Цибульов, В. П. Чеботарьов, І. М. Шестак, О. А. Ясюкевич та ін.

Разом з тим, окремі питання визначеної проблематики в умовах інтеграції України в міжнародні співтовариства ще недостатньо досліджені. Створена за роки незалежності система державного управління сферою ІВ спрямована в основному на вирішення питань охорони прав на об'єкти ІВ, унаслідок чого питання реалізації організуючих і координуючих впливів на всі складові сфери ІВ в інтересах інноваційного розвитку галузей народного господарства залишаються без належної уваги, і вимагає удосконалення її структури з метою формування вертикалі державного управління у сфері ІВ із негативним зворотним зв'язком.

У результаті ситуація, що склалася в сфері ІВ, характеризується низкою недоліків, існування яких заважає інноваційному розвитку нашої країни.

Як показує аналіз, на теперішній час підготовкою фахівців з фундаментальною освітою, які спроможні зай-

матися творчою, інтелектуальною діяльністю, держава особливо не опікується. Це підтверджується, у першу чергу, зміною пріоритетів у системі вищої освіти. Так, після розпаду СРСР на теренах нашої країни було багато і вчених, і фахівців з фундаментальною інженерною освітою, завдяки чому існували та розвивалися творчість, винахідництво й раціоналізація. Тривала економічна криза, що призвела до зменшення виробничого потенціалу нашої країни, призвела також і до зниження потреби в кваліфікованих інженерних та наукових кадрах. Попит у цей проміжок часу зростав на менеджерів, економістів, маркетингологів, юристів тощо. Наслідком цього стало зменшення попиту на професії з інженерною освітою і відповідно скорочення замовлень з боку держави на інженерні спеціальності [1].

Сучасний характерний аспект освіти — це нарощування підготовки фахівців з питань ІВ. Підготовку за цим напрямом здійснює 16 вищих навчальних закладів країни [2]. На нашу думку, відбувся зсув у системі підготовки: нарощується підготовка фахівців з питань ІВ і зменшена підготовка фахівців інженерного напрямку. Таким чином, сфера захисту ІВ отримує фахівців з відповідною освітою, а сама сфера ІВ у цілому втрачає потенційних творців, винахідників і раціоналізаторів.

Створення об'єктів ІВ для подальшої розробки інноваційних видів продукції поки ще не перетворилося на програмні цілі держави. Якщо за часи Радянського Союзу розвиток творчості, винахідництва і раціоналізації вважалися обов'язковою складовою діяльності кожного міністерства чи відомства [3; 4], то перехід української економіки на ринкові рейки привів до втрати цього державного важеля впливу. Інвесторів, як правило, знайти на цьому етапі творцю, винахіднику чи раціоналізатору досить складно.

Більш того, державі не зовсім цікаво, що патентує винахідник і чи може принести його, наприклад, винахід користь для України. У період СРСР при видачі авторського свідоцтва авторам винаходу держава сама турбувалася про

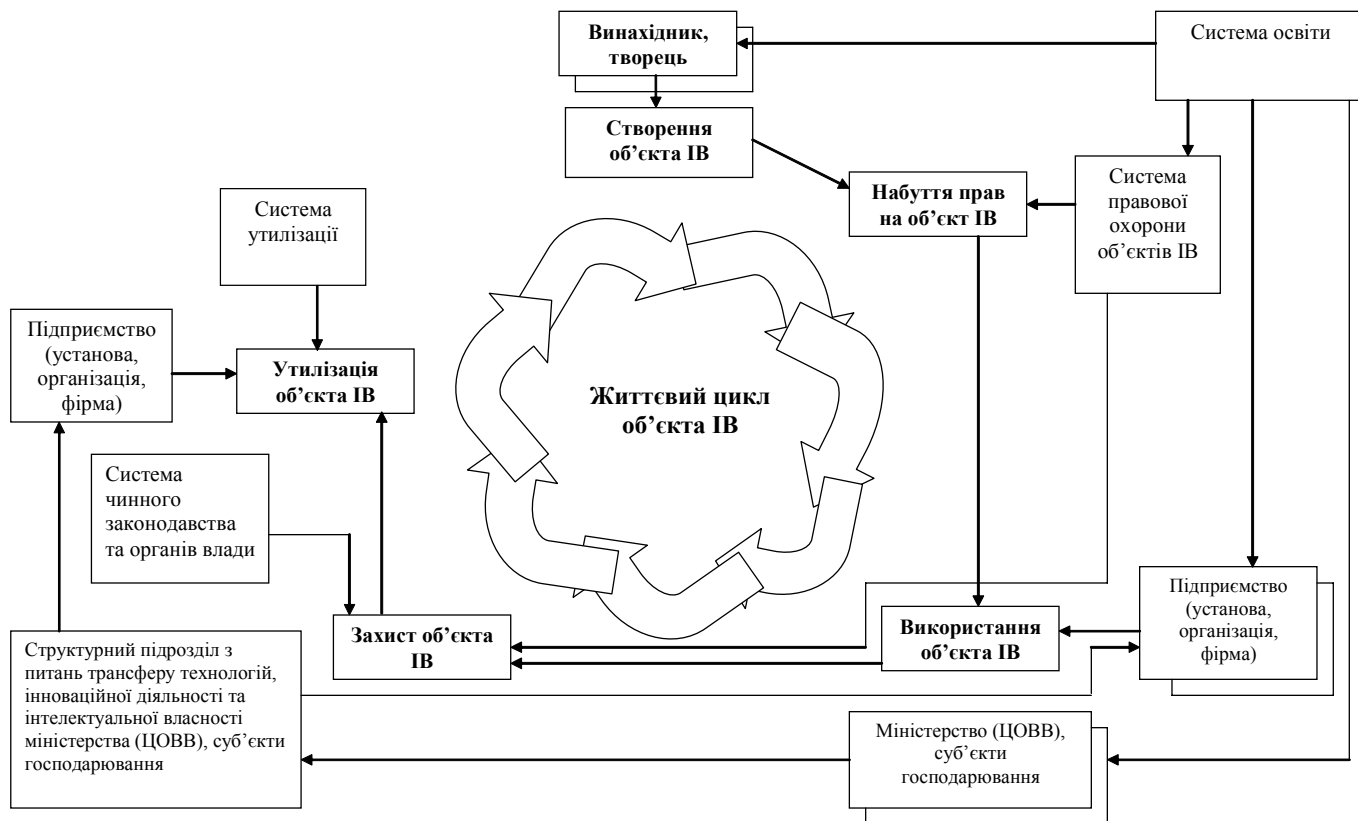

Рис. 1. Існуючі складові інфраструктури системи державного управління сферою ІВ

реалізацію цього винаходу. Сьогодні про впровадження винаходу піклується, як правило, особисто його творець, якому рідко вдається реалізувати свій винахід навіть в інтересах держави. Дієвий механізм державного управління процесом впровадження винаходів і рацпропозицій в Україні поки ще невідпрацьований.

У зв'язку з цим втраченою позицією залишається активне використання об'єктів ІВ в інтересах інноваційного шляху розвитку держави. Відповідно до частини третьої ст. 7 Закону України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" [5] з метою забезпечення виконання міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Національною та галузевими академіями наук завдань, визначених відповідними законодавчими актами, Постановою КМ України від 1.08.2007 р. № 995 затверджено Положення про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, який має утворюватися у цих органах. Основними завданнями структурного підрозділу є забезпечення виконання функцій, пов'язаних із розробленням технологій та їхніх складових, набуттям, ліцензуванням і захистом прав ІВ на них, трансфером і використанням нових технологій.

Незважаючи на ці нормативно-правові акти, діяльність утворених структурних підрозділів, на жаль, не забезпечила реального "поштовху" інноваційному руху України, що підтверджується сучасним станом, у першу чергу, в економічній сфері.

Зовсім іншою є ситуація в провідних країнах світу. Підтримка державою винахідницької інноваційної діяльності вважається вагомим важелем економічного стимулювання процесу створення та введення об'єктів ІВ у господарський обіг. Так, основними формами стимулювання малих і середніх підприємств, а також окремих інноваторів є: пряме фінансування, яке досягає 50% від витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США); надання позик, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); дотації (практично всі країни); створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого ризику (Велика Британія, Німеччина, Швейцарія, Нідерланди); безповоротні позики на впровадження нововведень, які досягають 50% від витрат (Німеччина); відстрочка сплати мита чи звільнення від неї, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія) тощо [6]. Ці заходи вважаються суттєвими досягненнями урядів зазначених країн щодо управління інноваціями.

Утилізація як об'єктів ІВ, так і матеріальних їх носіїв, не набула державного пріоритету, хоча і вимагає державного управління цими процесами в інтересах зниження ризиків для безпеки (екологічна, пожежна, техногенна) життєдіяльності нашого суспільства. Без вирішення тривалий час залишається питання забезпечення безпеки об'єктів ІВ під час їхнього використання.

Потребує оперативного вирішення питання інтелектуальної власності стосовно майнових прав та управління ними з боку держави. Цивільний кодекс (ЦК) України, регулюючи майнові права ІВ на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, та об'єкт, створений за замовленням, визначає два типи суб'єктів права — фізичну або юридичну особу, яким можуть належати майнові права на об'єкт права ІВ [7]. Відповідно до частини першої ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Що стосується використання об'єкта права ІВ під час здійснення господарської діяльності, то ст. 8 Господарського кодексу України встановлено [8], що держава, органи державної влади не є суб'єктами господарювання. Органи державної влади є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією лише з організаційно-господарських питань у межах їхніх владних повноважень. Господарська компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування реалізується від імені відповідної державної установи.

Так, згідно Закону України "Про управління об'єктами державної власності" від 21.09.2006 р. суб'єктами управління об'єктами державної власності є: КМ України; Фонд державного майна України; міністерства та інші органи виконавчої влади; органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації; юридичні та фізичні особи, які виконують функції з управління корпоративними правами держави; Національна академія наук України, галузеві академії наук [9]. Разом з тим, частиною другою ст. 3 цього Закону встановлено, що дія його не поширюється на здійснення прав ІВ.

Таким чином, відповідно до чинного законодавства держава не є суб'єктом права ІВ. Отже, органи державної влади, які, як правило, виступають замовниками в договорах на виконання наукових, науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, втратили у про-

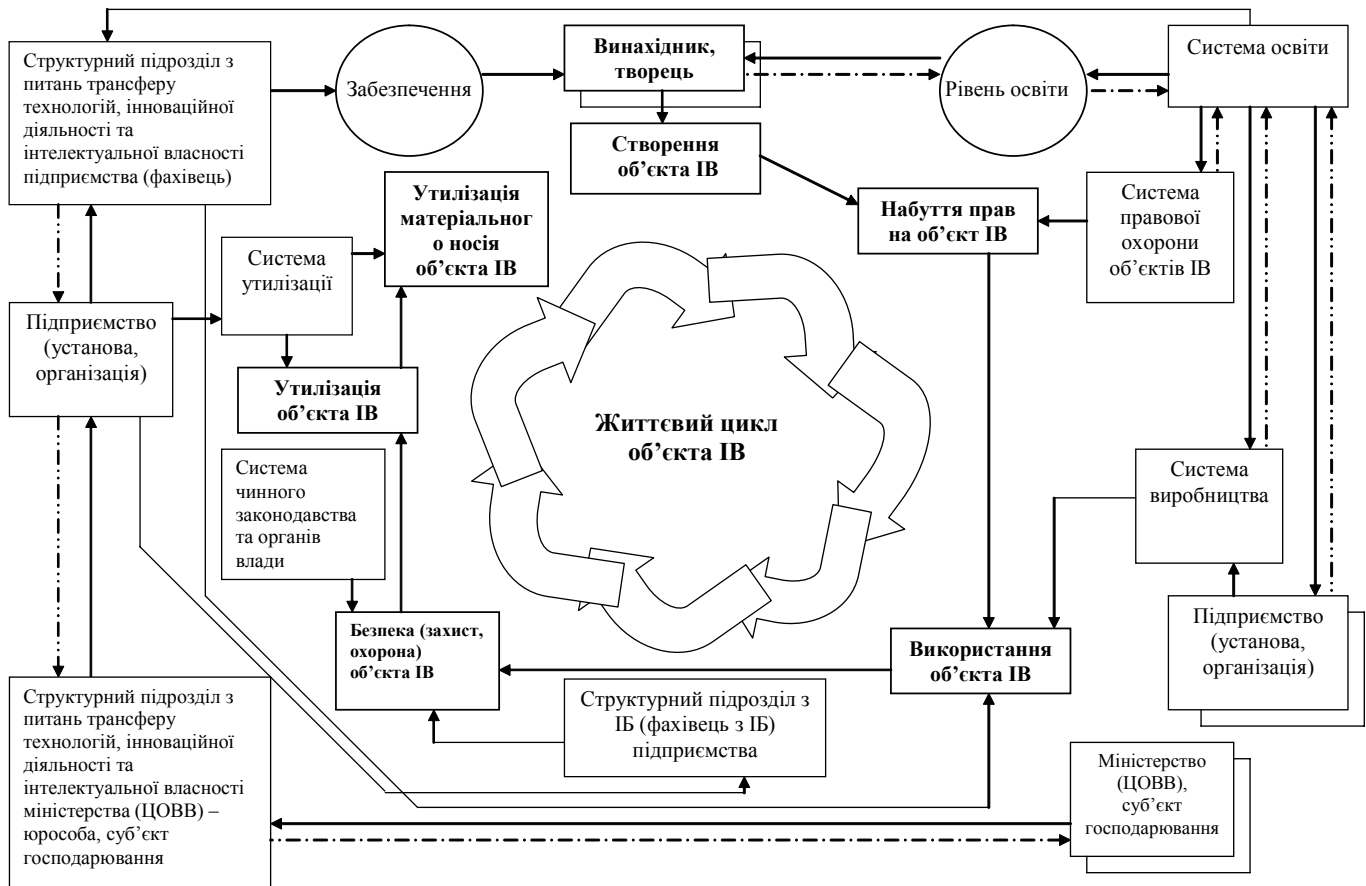

Рис. 2. Схема удосконаленої структури державного управління сферою ІВ

цесі тривалого переходу від соціалістичної до ринкової моделі розвитку України майнові права на об'єкти права ІВ.

Згідно Положення (постанова КМ України від 1.08.2007 р. № 995) про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності міністерства (ЦОВВ) він не є юридичною особою. У зв'язку з цим набути майнових прав на об'єкти права ІВ, що створюються в рамках замовлень держави, відповідно до чинного законодавства цей підрозділ не може [7]. Таким чином, уже утворені структурні підрозділи центральних органів виконавчої влади та ті, що будуть утворюватися відповідно до постанови КМ України, мало на що здатні: у них немає потрібних юридичних важелів.

Існуючі складові інфраструктури державного управління сферою ІВ з урахуванням існуючої ситуації в сфері ІВ України наведені на рис.1. Такий вигляд дозволяє з'ясувати особливості сучасної організації управління сферою ІВ.

Виходом із ситуації, що склалась, є, з урахуванням результатів досліджень автора, удосконалення державного управління шляхом реалізації принципів "життєвого циклу об'єкта ІВ" та "річних кілець дерева".

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Для забезпечення ефективного функціонування державного управління сферою ІВ необхідно вирішити низку питань. По-перше, до змісту Положень про міністерство (ЦОВВ) з урахуванням вимог Типового положення про міністерство України і Типового положення про центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМ України через відповідного члена КМ України, що введені Указом Президента України від 24.12.2010 р. № 1199/2010, а також з урахуванням Постанови КМ України від 1.08.2007 р. № 995 додати завдання щодо їх діяльності в сфері ІВ.

По-друге, замість структурних підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності міністерств, інших ЦОВВ, Національної та галузевих академії наук мають утворюватися підпорядковані їм юридичні особи з відповідними повноваженнями, через які потрібно здійснювати замовлення на розробку, створення чи виготовлення продукції за державні кошти та

які можуть набувати в наступному майнових прав на об'єкти ІВ, створені за державні кошти в рамках замовлень. Така юридична особа в межах міністерства чи іншого ЦОВВ має виступати як менеджер з питань ІВ, що створюється в рамках виконання замовлень за державні кошти. Водночас на цю юридичну особу слід покласти і контрольні функції щодо якості створення об'єктів ІВ виконавцями (рис. 2).

По-третє, для виконання завдань у сфері ІВ на великих державних підприємствах, в установах та організаціях необхідно створювати спеціальні структурні підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, а на невеликих підприємствах — вводити посаду відповідальних з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності (див. рис.2), які мають опікуватися, насамперед, питаннями організації та забезпечення діяльності творців, винахідників та раціоналізаторів.

Суб'єкти господарювання мають забезпечити необхідні умови для розвитку творчості, винахідництва і раціоналізації, вивчаючи і використовуючи світовий досвід передових в економічному відношенні країн.

По-четверте, вітчизняна система освіти має визначити для вищих навчальних закладів III—IV рівня акредитації через освітньо-кваліфікаційні характеристики потрібний рівень освіти для підготовки творців, винахідників і раціоналізаторів, здатних створювати інноваційні продукти в різних галузях народного господарства з урахуванням досягнень сучасного науково-технічного прогресу.

У складі органів державної влади та місцевого самоврядування мають бути чітко визначені посади, на які повинні призначатися фахівці з освітою в сфері ІВ на рівні "спеціаліст" і "магістр", що створить умови для активізації творчої думки різних верств українського суспільства і пропаганди щодо розвитку масової творчості, винахідництва і раціоналізації на комерційних умовах.

По-п'яте, цілеспрямована фінансова і матеріальна підтримка з боку держави створення та введення об'єктів ІВ у господарський обіг має стати вагомим важелем економічного стимулювання процесу інноваційного розвитку економіки держави. У системі виробництва товарів і послуг треба створити сприятливі умови для підвищення ефектив-

ності використання інтелектуального капіталу з метою забезпечення конкурентоспроможності українських товарів і послуг на внутрішньому і світовому ринках.

По-шосте, з метою забезпечення інтелектуальної безпеки (ІБ) мають утворюватися відповідні структурні підрозділи, які будуть відповідати за створення умов безпеки інтелектуальної власності, якою володіє підприємство (установа чи організація) (рис. 2). За наявності загальних структурних підрозділів з безпеки до їхнього складу мають бути введені фахівці з питань ІБ.

В умовах членства нашої держави у Світовій організації торгівлі та руху щодо приєднання до євроінтеграційного процесу важливість ефективного захисту інтелектуальної власності будь-якого українського суб'єкта господарювання будь-якої форми власності вже не викликає сумнівів. Зважаючи на це, виникає питання щодо забезпечення належного рівня інтелектуальної безпеки України в науково-технологічній сфері, що може бути зумовлено недосконалістю "механізмів захисту прав інтелектуальної власності", як це визначає Закон України "Про основи національної безпеки України" [10]. На нашу думку, закон вузько трактує загрози національним інтересам у сфері ІВ.

Не можна не погодитися, що своєчасна реєстрація та захист прав ІВ — гарант і вкрай необхідний сьогодні крок, особливо для державного сектора економіки. Але ж цим інтереси держави не повинні обмежуватися. Треба розглядати також й інші загрози стосовно інтелектуальної власності. Так, наприклад, можливими шляхами втрати об'єктів ІВ у сучасних умовах можуть стати такі: крадіжка документації або інформації про існуючі об'єкти ІВ; крадіжка виробів із впровадженими технічними рішеннями на підставі використання об'єктів ІВ або відходів від виробництва продукції з використанням об'єктів ІВ; утрата кваліфікованого персоналу, який володіє інформацією про об'єкти ІВ; витік інформації про існуючі об'єкти ІВ та нові інтелектуальні розробки тощо [11—14].

Втрата об'єктів ІВ чи витік інформації про ноу-хау неминуче призведе до виникнення проблем, пов'язаних з конкуренцією продукції суб'єктів господарювання на ринку товарів, особливо в умовах інтеграції України у міжнародні співтовариства. Українські компанії можуть потрапити до патентної війни, коли складові, наприклад, будь-яких виробів чи торговельні марки будуть запатентовані іншими компаніями, які представляють інтереси іноземних країн. У таких умовах неможливо буде продати товар за межі України без дозволу цих компаній, тому що вони будуть володіти майновими правами на частину об'єктів ІВ, які реалізовані у виробі, що продаються.

Натепер загрозу інтелектуальній безпеці України, як показують результати аналізу, являють: недооцінка державою праці вчених і фахівців з вищою технічною освітою; зниження соціальної значущості вчених і фахівців з вищою технічною освітою у суспільстві; неprestижність професій, пов'язаних з наукою і працею на державу; небажання молодих людей займатися наукою; зниження якості дипломних і випускних робіт, що захищаються, а також дисертацій на здобуття наукового ступеня; небажання або неможливість учених і фахівців із вищою технічною освітою працювати за профілем підготовки; "витік умів" за межі України; використання учених і фахівців з вищою технічною освітою не за напрямком отриманої спеціальності; поступове старіння і брак наукових кадрів за низкою напрямів [11, 15—18].

У зв'язку з цим нагальним є введення інтелектуальної безпеки, як різновиду, до складу національної безпеки, що зумовлено низкою причин: ІБ забезпечує наукове супроводження і реалізацію всіх інших видів національної безпеки; ситуація, що сьогодні склалася в Україні, дає підстави наголосити на проблемі ІБ, як на найважливішій державній, економічній, політичній і соціальній проблемі; за своїми наслідками інтелектуальна криза може виявитися більш небезпечною, ніж, наприклад, політична або економічна чи інформаційна, а її подолання може розтягнутися на десятиріччя, а може навіть і більше; багатоаспектність, складність, масштабність і глибина проблеми розвитку і збереження українського інтелекту виводить забезпечення ІБ нашої країни, разом з екологічними та техногенними проблемами, на рівень найактуальніших проблем сучасності, особливо в умовах жорсткої конкуренції на світовому ринку [11; 19].

По-сьоме, для вирішення питань утилізації як об'єктів ІВ, так і матеріальних носіїв об'єкта ІВ, необхідно створити

відповідну систему (рис. 2). Функціонування системи утилізації має бути спрямовано, у першу чергу, на створення надійних умов забезпечення екологічної та техногенної безпеки українського суспільства.

Таким чином, впровадження запропонованого підходу щодо удосконалення структури системи державного управління ІВ дозволить створити сприятливі умови для конкурентоспроможності сфери ІВ України в умовах її інтеграції в міжнародні співтовариства, а також для інноваційного розвитку нашої країни.

Література:

1. Єгоров І. Ю. Науковий та інноваційний потенціал України у міжнародних статистичних порівняннях: [монографія] / І.Ю. Єгоров, І.А., Жукович, Ю.О. Рижкова. — К.: ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2010. — 156 с.
2. Пархоменко В. Національна система підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку / В. Пархоменко // Інтелектуальна власність. — 2008. — № 10. — С. 48—53.
3. Патентование / [Е.И. Артемьев, В.А. Рясенцев, А.И. Доркин и др.]; под ред. проф. В.А. Рясенцева. — [2-е изд. перераб.]. — М.: Машиностроение, 1976. — 269 с.
4. Зенкин Н.М. Изобретательство и патентование / Б.Г. Прахов, Н.М. Зенкин. — К.: Техника, 1988. — 256 с.
5. Закон України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" від 14.09.2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
6. Жарінова А. Членство України в СОТ: світові тенденції у сфері використання інтелектуальної власності / А. Жарінова, С. Мосов // Ежемесячник 2000. — 2008. — № 24(418) 13—19 июня. — С. Е4.
7. Закон України "Цивільний кодекс України" від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змінами). [Електронний ресурс]. — Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
8. Закон України "Господарський кодекс України" від 16.12.2003 р. № 436-IV (із змінами). [Електронний ресурс]. — Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
9. Закон України "Про управління об'єктами державної власності" від 21.09.2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
10. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 р. № 964-IV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
11. Мосов С.П. Інтелектуальна безпека України в контексті її входження до СОТ / С.П. Мосов, А.Г. Жарінова // Інтелектуальна власність. — 2008. — № 6. — С. 4—9.
12. Гордієнко С.Г. Забезпечення інтересів України у сфері захисту інтелектуальної власності: нормативно-правове регулювання / С.Г. Гордієнко. — К.: Видавн. дім "Скіф", КНТ, 2008. — 248 с.
13. Ромачев Р.В. Конкурентная разведка. Практический курс / Р.В. Ромачев, И.Ю. Нежданов. — М.: Ось-89, 2007. — 272 с.
14. Соснин А.С. Менеджмент безопасности предпринимательства: [учебное пособие] / А.С. Соснин, П.Я. Прыгунов. — К.: ЕУ, 2004. — 357 с.
15. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / [Г.О. Андрощук, О.В. Дем'яненко, І.Б. Жилиєв, А.В. Сахаров, В.І. Полохало, С.В. Таран]. — К.: Парламент. вид-во, 2008. — 448 с.
16. Біла книга-2. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / [О.В. Дем'яненко, А.В. Доровських, С.А. Кулаков, А.Лі]. — К.: Парламент. вид-во, 2008. — 246 с.
17. Рациональное финансирование науки как передумова развития знанневого суспільства в Україні / [Б.А. Маліцький, О.С. Попович, В.П. Соловйов та ін.]. — К.: Фенікс, 2004. — 32 с.
18. Тымчук Д. Шпионы ограбили Украину на миллиарды долларов / Д. Тымчук // Комсомольская правда в Украине. — 2007. — № 79/16. — С. 12—13.
19. Кінах А.К. Концепція інтелектуальної безпеки суб'єкта господарювання / А.К. Кінах, В.В. Крутов, С.П. Мосов. — К., 2010. — 22 с. — (Свідоцтво про реєстрацію АП на твір № 3467 від 16.08.2010).

Стаття надійшла до редакції 24.11.2011 р.